

คำซ้อนในภาษาไทยสมัยสุโขทัย

จุไรรัตน์ ดักขณะศิริ

คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาษาไทยจัดอยู่ในตระกูลภาษาคำโดด ตระกูลภาษาคำโดดนั้นเมื่อจะสร้างคำขึ้นใช้ในภาษา ก็จะนำคำโดดที่มีอยู่แล้วประกอบกันเป็นคำที่มีความหมายใหม่ขึ้นมา ภาษาไทยมีวิธีการสร้างคำใหม่ โดยการประสมคำเรียกว่า คำประสม เช่น ตู กับ เย็น เป็น ตูเย็น โดยการซ้ำคำเรียกว่า คำซ้ำ เช่น มาก กับ มาก เป็น มากๆ โดยการซ้อนคำเรียกว่า คำซ้อน เช่น รูป กับ ภาพ เป็น รูปภาพ การสร้างคำด้วยวิธีการต่าง ๆ นี้ไม่ได้ทำให้เกิดคำที่มีความหมายใหม่เท่านั้น การสร้างคำบางชนิด เช่น คำซ้อนจะทำให้ภาษาสละสลวยงดงามและน่าฟังน่าอ่านยิ่งขึ้นด้วย

ในการสนทนาในชีวิตประจำวันจะพบว่าแต่ละประโยคที่พูดนั้นมักมีคำซ้อนสอดแทรกอยู่เป็นปกติ เช่น

“กินข้าวกินปลาก่อนแล้ว กลับบ้านกลับห้อง”

“เขาเป็นคนมีหน้าตาดี แต่ใจดำอำมหิตเหลือเกิน”

“บ้านเมืองเรานี้อุดมสมบูรณ์จริงๆ มีผลหมากรากไม้ทุกฤดูกาล”

จะเห็นว่าประโยคเหล่านี้ มีคำซ้อนปรากฏอยู่มากมาย ซึ่งนอกจากจะทำให้เข้าใจข้อความได้ชัดเจนแล้วยังฟังไพเราะรื่นหู

อีกด้วย

คำซ้อนคงจะมีมานานแล้ว แต่มีปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรก เมื่อประมาณ 700 ปีมานี้ ในศิลาจารึกหลักที่ 1 หลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้ทรงประดิษฐ์ลายสือไทยเมื่อ พ.ศ. 1826 แล้ว ใน พ.ศ. 1835 ได้โปรดให้จารึกเรื่องราวของสุโขทัยในศิลาจารึก ซึ่งต่อมาเรียกว่า ศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหงจากการศึกษาจารึกหลักที่ 1 และศิลาจารึกหลักอื่น ๆ ในสมัยสุโขทัยพบว่าในภาษาไทยสุโขทัยนั้นมีการสร้างคำทั้งประเภทคำประสม

คำซ้ำ และคำซ้อน โดยเฉพาะคำซ้อนนั้น มีมากเป็นพิเศษ ในศิลาจารึกหลักที่ 1 จะพบคำซ้อนเกือบทุกบรรทัด บางบรรทัดมีคำซ้อนถึง 4-5 คำ ดูเหมือนว่าคำซ้อนเป็นการสร้างคำที่เด่นที่สุดกว่าการสร้างคำชนิดอื่น เพราะคำซ้อนนอกจากจะเป็นการสร้างคำเพื่อเพิ่มความหมาย และให้มีคำใช้ในภาษามากขึ้นแล้ว คำซ้อนยังเป็นวิธีการตกแต่งภาษาให้ไพเราะเพราะพริ้ง มีลีลา นุ่มนวลไม่ห้วนสั้น คำซ้อนในภาษาไทยสุโขทัยเป็นสิ่งสนับสนุนคำพูดที่ว่า คนไทยเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนได้อย่างดี เพราะแม้แต่การสร้างคำ ก็ยังสามารถสร้างถ้อยคำให้มีจังหวะหนักเบา สันยวนและมีสัมผัสคล้องจองกันได้ คำซ้อนในภาษาไทยสุโขทัยจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่าคนไทยมีอัจฉริยภาพภาษามานานแล้ว แต่น่าเสียดายที่ปรากฏเป็นหลักฐานมาเพียง 700 ปี เท่านั้น

ในบทความนี้จะศึกษาเกี่ยวกับคำซ้อนในภาษาไทยสุโขทัย จากศิลาจารึกสมัยสุโขทัย¹ เท่านั้น โดยจะไม่ศึกษาจากวรรณกรรมอื่น ๆ ซึ่งเกิดร่วมสมัยเดียวกัน อันได้

แก่ ไตรภูมิพระร่วง ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ และสุภาษิตพระร่วง เพราะวรรณกรรมทั้ง 3 เล่มนี้ ล้วนมีปัญหาถกเถียงเกี่ยวกับสมัยที่แต่งและผู้แต่ง แม้ในปัจจุบันก็ยังหาข้อยุติไม่ได้ นอกจากนั้นวรรณกรรมเหล่านี้ได้ถูกจารึกไว้ในสมุดข่อยซึ่งชำรุดได้ง่ายและยังถูกคัดลอกต่อ ๆ กันมา การคัดลอกอาจจะเกิดความผิดพลาดก็ได้ เช่น อ่านตัวอักษรไม่ชัดเจน จึงลอกผิดเป็นตัวอักษรอื่น หรือคัดลอกก็วยลายมือหวัคทำให้อ่านยาก ผู้คัดลอกต่อ ๆ มาจึงคัดลอกผิด ข้อมูลที่ได้จากศิลาจารึกนั้น เชื่อถือได้แน่นอนว่าถูกต้องกว่าข้อมูลที่ได้จากสมุดข่อยหรือใบลานที่คัดลอกต่อกันมา เพราะศิลาจารึกเป็นต้นฉบับดั้งเดิมที่คงอยู่มาจนปัจจุบัน มิได้มีการคัดลอกต่อ ๆ กันหลายยุคหลายสมัยเหมือนกับสมุดข่อยหรือใบลาน จนไม่สามารถทราบได้อย่างถูกต้องว่าต้นฉบับเขียนขึ้นในยุคสมัยใดแน่² ฉะนั้นตำนานภาษาที่ปรากฏในศิลาจารึกจึงไม่เปลี่ยนแปลง แต่ตำนานภาษาในวรรณกรรมทั้ง 3 เล่ม ซึ่งบันทึกไว้ในสมุดข่อย อาจจะวิปลาศคลาดเคลื่อนได้ก็วย

1 จารึกสมัยสุโขทัยหมายถึง จารึกที่พบในเมืองสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชร และเมืองนครสวรรค์ ซึ่งเป็นจารึกที่พบในราว พ.ศ. 1835-2050 ในบทความนี้ศึกษาข้อมูลจากศิลาจารึกสุโขทัยที่จารึกด้วยอักษรไทยภาษาไทย จำนวน 22 หลัก

2 มนวิภา เจียจันทร์พงษ์, "หนังสือตำนานพระราหู," ภาษาและหนังสือ, 2 (ตุลาคม-ธันวาคม, 2526) 26.

สาเหตุดังกล่าว

ความหมายของคำซ้อน

คำซ้อน คือ คำที่มีคำเดียว 2 คำ อันมีความหมายหรือเสียงคล้ายกัน ใกล้เคียงกัน หรือเป็นไปในทำนองเดียวกัน ซ้อนเข้าคู่กัน เมื่อซ้อนแล้วจะมีความหมายใหม่เกิดขึ้น³ เช่น

คำ “แตก” กับคำ “หัก” แยกหมายถึง แยก ทำตาย กระจาย หักหมายถึง ฟันงอ เพื่อให้ขาดจากกัน เมื่อซ้อนกันเป็น “แตกหัก” จะหมายถึง เกิดขาด ตกลง แน่นนอน

คำ “ร้าว” กับคำ “ราน” ร้าว หมายถึง แยกเป็นรอย ราน หมายถึง หัก แยก รอน ตัด เมื่อซ้อนกันเป็น “ร้าวราน” จะหมายถึง แยกสามัคคี

คำ “แตก” กับคำ “ร้าว” เมื่อซ้อนกันเป็น “แตกร้าว” จะหมายถึง บาดหมาง

นอกจากนี้ การซ้อนคำยังได้ความหมายเพิ่มขึ้น ไม่มีความหมายเฉพาะตามรูปคำที่ปรากฏเช่น

คำ “ข้าว” “ปลา” เมื่อซ้อนกันเป็น “ข้าวปลา” จะหมายถึง อาหารทั่วไปไม่เฉพาะข้าวกับปลาเท่านั้น

คำ “ถ้วย” กับ คำ “ชาม” เมื่อซ้อน

กันเป็น “ถ้วยชาม” จะหมายถึงภาชนะใส่อาหารทั่วไป ไม่ว่าจะ เป็นถ้วยชาม จาน และจะมีขนาดหรือทำจากวัสดุใดก็ได้

คำ “อยู่” กับคำ “กิน” เมื่อซ้อนกันเป็น “อยู่กิน” จะหมายถึงการดำเนินชีวิตฉันสามีภรรยา

การซ้อนคำยังทำให้ความหมายของคำเดิมหนักแน่นยิ่งขึ้น เช่น “เงียบเขียบ”

ให้ความหมายที่เน้นว่าเงียบจริง ๆ จนเกิดความวังเวง “สุขงอม” ให้ความหมายเน้นว่า สุขมากจนเกือบกินไม่ได้ “รักใคร่” ให้ความหมาย และความบริสุทธิ์ที่ผูกพันมากกว่า คำ “รัก” คำเดียว

บางครั้งการซ้อนคำก็ไม่ได้ให้ความหมายใหม่หรือทำให้ความหมายเพิ่มขึ้น หรือเน้นความหมายของคำอย่างใด แต่ซ้อนคำขึ้นเพื่อประโยชน์ด้านเสียง คือ ช่วยดวงเสียงหรือผ่อนเสียงใหม่เสียงหนักบ้าง เบาบ้าง ถ้าพูดแต่คำหลักเสียงก็จะหนักทุกคำที่พูด ทำให้ท่วงทำนองการพูดไม่นุ่มนวลน่าฟัง เช่น ท้องไส้ มือไม้ บ้านช่อง และหลังไหล่

คำเหล่านี้เป็นคำซ้อน ความหมายสำคัญจะอยู่ที่คำตั้ง คือ ท้อง มือ บ้าน และหลัง ส่วนคำเติมคือ ไส้ ไม้ ช่อง ไหล่ เป็นคำที่ซ้อนเข้ามาโดยมิได้ทำให้ความหมายเดิม

3 บรรจบ พันธเมธา, *ลักษณะภาษาไทย* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514); หน้า 81.

เปลี่ยนแปลงเลย แต่ทำให้ภาษางดงามจะ
ใช้พูดหรือเขียนก็น่าฟัง น่าอ่าน โปรด
พิจารณาประโยคต่อไปนี้ประกอบ

- กินอาหารหน้าร้อนระวังท้องไส้ให้คิ
นะ
- กินอาหารหน้าร้อนระวังท้องให้คินะ
- เวลาพูดหน้าห้องรู้สึกว่ามีมันเกาะ
กะ
- เวลาพูดหน้าห้องรู้สึกว่ามีมันเกาะกะ
- บ้านช่องของหนูอยู่ที่ไหนกัน
บ้านช่องหนูอยู่ที่ไหนกัน
- หลังไหล่ของฉันทันปวกเมื่อยไปหมด
หลังของฉันทันปวกไปหมด

รูปแบบของคำซ้อนในภาษาไทยชั้นต้น

รูปแบบของคำซ้อนในภาษาไทยปัจจุบัน
มี 3 ชนิดใหญ่ ๆ คือ

1. คำซ้อน 2 คำ หรือคำคู่ เช่น รูปโฉม
มุ่งหมาย ยอดทน ชกต้อย โกลัซิด แท้จริง
ถ้าหาก ใจคอ เนื้อตัว หน้าตา และผิด
ถูก เป็นต้น
2. คำซ้อน 4 คำ หรือคำขยายคู่ เช่น
เห็นคเห็นอยเมื่อล้า ปากหวานกันเปรี้ยว
จับปากจับคอ และยากคิมจัน เป็นต้น
3. คำซ้อนมากกว่า 4 คำขึ้นไป เช่น
อดตาหลับ ขับตานอน เป็นต้น

คำซ้อนคำในภาษาไทยสุโขทัย

คำซ้อนในภาษาไทยสุโขทัยที่ปรากฏใน
ศิลาจารึกมีทั้งคำซ้อน 2 คำ คำซ้อน 4 คำ
และคำซ้อนมากกว่า 4 คำขึ้นไป คำซ้อน 2
คำ และคำซ้อน 4 คำ พบเป็นจำนวนมาก
โดยเฉพาะในศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อ
รามคำแหง พบคำซ้อนทุกประเภทมากที่สุด
ในบทความนี้จะขอกล่าวถึงคำซ้อน 2 ประ
เภทแรกเท่านั้น

คำซ้อน 2 คำในภาษาไทยสุโขทัย

คำซ้อน 2 คำ คือ การนำคำเดียว 2
คำ ซึ่งมีเพียง 2 จังหวะมาซ้อนกัน คำซ้อน
2 คำ ในภาษาไทยสุโขทัยนี้พบโครงสร้าง
2 แบบ คือ

1. คำซ้อนประเภทซ้อนด้วยคำที่มี
ความหมายเดียวกับคำตั้ง หมายความว่า
ความหมายประจำคำของส่วนตั้ง และส่วน
เติมนั้นเหมือนกัน คำที่มาซ้อนเข้ากันมัก
จะเป็นคำประเภทเดียวกัน เมื่อซ้อนคำกัน
แล้วมักจะมีหน้าที่เหมือนคำตั้ง ส่วนความ
หมายนั้นบางคำเมื่อซ้อนคำกันแล้วความ
หมายไม่เปลี่ยนแปลง และจะใช้คำใดคำหนึ่ง
ก็ได้ความเท่ากัน แต่ซ้อนเพื่อความไพเราะ
บางคำความหมายอยู่ที่คำทั้งสองรวมกัน คำ
ซ้อนประเภทนี้ มีปรากฏในภาษาไทยสุโขทัย
ดังนี้

1.1 คำข้อนที่เป็นค่านาม

- ฝูงปูกู เกร มหาเกร ชันนึ่งเหนื่อขตารหิน สุทธธรรมแก่อุบาสก
ฝูงท่วย⁴ จำศีล (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 3/14)⁵
- ว่าคังฎาแลแม่ข้างต่อข้างสาร⁶ ตกน้ำมัน (จารึกวัดศรีชุม 1/73)
- ไทรทายยาหยก⁷ กัดอยแต่ันนแล (จารึกนครชุม 1/23)
- แลทแต่นอย้าว⁸ เรอน ถนนทลา⁹ (จารึกบนฐานพระอิศวร บรรทัดที่ 2)

นอกจากนงมคำ

ถินถาน ¹⁰	(จารึกพ่อขุนรามคำแหง 2/34)	สกุลพรรณ	(จารึกกฎหมายลักษณะโจร) 1/9
ครูอาจารย์	(จารึกพ่อขุนรามคำแหง 4/13)	ท้าวพระยา ¹¹	(จารึกเจดีย์น้อย บรรทัดที่ 26)
มิตรสหาย	(จารึกวัดศรีชุม 1/52)	ปรับักษ์ศักรู	(จารึก จ.ศ. 766-1/8)
รูปโฉม	(จารึกวัดศรีชุม 2/17)	ผู้คน	(จารึกวัดอโศการาม 1/17)
หน ¹² ทาง	(จารึกวัดป่ามะม่วง 3/5)	คุณประโยชน์	(จารึกวัดข้างล้อม 1/33)

1.2 คำข้อนที่เป็นคำกริยา

- ชุนสามชนพ่าย¹³ หนี (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 1/9)
- ผิผู้ไคไคไหว่นบกระทำบูชาพระ (จารึกนครชุม 1/12)
- ผู้ไคอันอยู่ภายนอกบ้าน... เมืองเล็ก
ตนยังไคลดจาก (จารึกกฎหมาย
ลักษณะโจร 1/24)

4 ท่วย หมายถึง หมู เหล่า

5 ตัวเลขในวงเล็บท้ายข้อความที่คัดลอกมาจากศิลาจารึกจะบอกที่มาของข้อความนั้น เช่น (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 3/14) หมายความว่า ข้อความนั้นมาจากจารึกพ่อขุนรามคำแหงด้านที่ 3 บรรทัดที่ 14

6 สาร หมายถึง ซ่าง

7 หยุก หมายถึง ยา

8 อย้าว คือ เขียว หมายถึง เรือน

9 ทลา หมายถึง ถนนใหญ่

10 ถาน คือ ฐาน หมายถึง ที่ หตั้ง หลัดแหล่ง

11 ท้าวพระยา ในสมัยสุโขทัย คำทั้งสองหมายถึงเจ้าเมืองหรือพระมหากษัตริย์

12 หน หมายถึง ทาง

13 พ่าย หมายถึง แพ้ หนีไป

- สมเด็จพระราชเทวีเจ้าท่านแสงแสง¹⁴ กัลปนา (จารึกวัดอโศการาม 1/37)
- นอกจากนี้ยังมีคำ
 เกล่อนเข้า¹⁵ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 1/6) จับกุม (จารึกกฎหมายลักษณะโจร 2/7)
 ฟุ้งขึ้น (จารึกวัดศรีชุม 2/54) ผนวบวช (จารึกวัดอโศการาม 1/32)
 เสร็จสำเร็จ (จารึกวัดพระเสด็จ 2/13) สุนุหาย (จารึกวัดหินตั้ง 1/36)

1.3 คำซ้อนที่เป็นคำกริยากรรมย่อ

- ...รู้งข้างแก้ว¹⁶ หาญ (จารึกวัดศรีชุม 1/16)
 – กวางขวาง¹⁷ รอดทุกแห่ง (จารึกนครชุม 2/13)
 – แม่นผู้โล่นมนถือหอกดาบตราบเครื่องเหล็กใหญ่โตให้เอามันจูงได้
 (จารึกกฎหมายลักษณะโจร 2/35)

นอกจากนี้ยังมีคำ

- หม่นหมอง (จารึกวัดเชากบ 1/6) สุขสำราญ (จารึกวัดพระเสด็จ 3/3)
 ร้ายกาจ (จารึก จ.ศ. 754-3/14)

1.4 คำซ้อนที่เป็นบุพบท

- สถิตเศร้าง¹⁸ กลางนครพระกฤษณ์ (จารึกวัดศรีชุม 2/23)
 – ในช้วนช้วนหน้า¹⁹ หลัง...ตกอเวจี เพื่อนเทวทัต (จารึก จ.ศ. 754-3/17)

1.5 คำซ้อนที่เป็นคำกริยาวิเศษณ์

- อินทานหมายยิ่งพันเป็นต้นว่า บุญ...หนักหนา²⁰ (จารึกเจดีย์น้อยบรรพตที่ 21)

14 แสงแสง ในสมัยสุโขทัยคำทั้งสองมีความหมายเหมือนกัน หมายถึง จงใจอย่างจริงจัง ปัจจุบัน

มีความหมายตรงกันข้ามคือ หมายถึง จงใจทำผิดความคาดหมาย เป็นความจงใจที่ไม่จริงใจ

15 เกล่อนเข้า เกล่อน หมายถึง ดาหน้าเข้าไป เข้า หมายถึง เกล่อนที่เข้าไป

16 แก้ว หมายถึง กล้า

17 ขวาง หมายถึง กว้าง

18 เศร้าง หมายถึง กลาง

19 ลุน หมายถึง หลัง

20 หนักหนา หนัก หมายถึง มาก หนา หมายถึง มาก

1.6 คำซ้อนที่เป็นคำเชื่อม

- เมื่อ^{๒๑}ชั่ว พระยารามราช... (จารึกนครชุม 2/12)

2. คำซ้อนประเภทซ้อนด้วยคำที่มีความหมายคล้ายกันคือ คำที่ซ้อนเติมจะมีความหมายไม่ตรงกันกับคำตั้งคำที่เดียว แต่มีความหมายคล้ายคลึงกันหรือมีความหมายไปในทำนองเดียวกัน หรือเกี่ยวเนื่องกัน เมื่อซ้อนแล้วความหมายจะปรากฏที่คำตั้งหรือคำเติมคำใดคำหนึ่ง บางครั้งความหมายจะปรากฏอยู่ที่คำทั้งสองคำรวมกัน คำซ้อนประเภทนี้มีปรากฏในภาษาไทยสุโขทัย ดังนี้

2.1 คำซ้อนที่เป็นคำนาม

- แต่สองแควมาแท้สุโขทัย อ. ง ไร่เนาปลูกหมากปลูก... (จารึกภูเขาสมนกฎ 3/17)
- เจ้าเมืองไตรศริง (สีกับ) ค่ายนักปราชญ์ราชกวี (มีสกุลพ)รรณ (จารึกกฎหมายลักษณะโจร 1/9)
- มาตราหนึ่งโสศขโมยคนก็จับกุมได้ข้าวของ (จารึกกฎหมายลักษณะโจร 2/7)
- ... เป็น^{๒๒}ชอบ ขอบพระบางเป็นแดน (จารึก จ.ศ. 766-1/8)
- พนมพิจารณา^{๒๓}เนื้อใจในคนแล้ว (จารึกวัดช้างล้อม 1/35)
- ความหมายสำคัญอยู่ที่คำ ไร่ สกุด ของ ชอบ และใจ ตามลำดับ

2.2 คำซ้อนที่เป็นคำกริยา

- ช้างชื่อ...^{๒๔}ชั้นขับแล่น ...แม่ช้าง (จารึกวัดศรีชุม 1/66)
- ชุตเอาดินที่นั่นอันดินนั้นเขาไว้ให้^{๒๕}ช่วยชา (จารึกวัดศรีชุม 2/75)
- ผู้ใด^{๒๔}ผิดวาง ...รามาเท่าใดก็ตี บ่^{๒๕}หอนฆ่าฟัน (จารึกวัดป่ามะม่วง 1/19)
- ผู้ร้ายมัน^{๒๕}ฉกฉกท่านกิน (จารึกกฎหมายลักษณะโจร 2/43)

๒๑ ชั่ว หมายถึง ตอน ระยะ ไร่

๒๒ ขอบ หมายถึง ไม่สองอันประกบเป็นขอบหรือกรอบของสิ่งของเพื่อให้แน่น

๒๓ ขับแล่น ขับหมายถึง ไล่ ต้อนให้ไป แล่นหมายถึง ไปเร็ว วิ่ง

๒๔ ผิดวาง วางหมายถึง บ้าง แหว่ง ไม่ตรง ผิดวาง หมายถึง แยกแยกกัน

- ...ลักเอามิได้... (จารีกฎหมายลักษณะโจร 2/54)
 ความหมายสำคัญอยู่ที่คำ ขับ ไข้ว ผิด ฆ่า ลัก และลัก ตามลำดับ

2.3 คำซ้อนที่เป็นคำกริยากรรมย่อ

- บวชด้วยฝูงรูปที่^๕(ง) ทลายพราย²⁵ งามถ้วนแห่งแต่ทงกุฎีชีบวช
 (จารีกวดข้างล้อม 1/40)
 – เห็นอกกลางหาวกว²⁶ งามหนักหนา (จารีกวดข้างล้อม 2/3)
 ความหมายสำคัญของทง 2 คำ อยู่ที่คำ งาม

2.4 คำกริยาวิเศษณ์

- กุมีศรัทธาพยายาม (จะหา) อิริูประกิดเข้าจทายปุนมีดอง²⁷ ถ้วน
 (จารีงวัดศรีชุม 2/46)
 – พระมหา...ธาตุถ้อยยศบวิวารมากมาย หลวงหลาย²⁸
 (จารีกวดศรีชุม 2/84)

คำซ้อน 2 คำ ในภาษาไทยที่ปรากฏในศิลาจารึกมี 2 แบบ คือ การซ้อนด้วยคำที่มีความหมายเดียวกันกับคำตั้ง และคำซ้อนที่คำเติมมีความหมายไปในทำนองเดียวกัน ส่วนในภาษาไทยปัจจุบันมีคำซ้อนประเภทที่คำเติมเป็นคำตรงกันข้ามกับคำตั้ง ซึ่งความหมายอยู่ที่คำตั้งก็มีคำเติมก็มี และอยู่ที่คำทั้งสองก็มี เช่น หนักเบา ยากง่าย เท็จจริง มีจน คีชั่วยาวสั้น และ สูงต่ำ เป็นต้น แต่คำซ้อนประเภทนี้ไม่พบในภาษาไทยสุโขทัย

คำซ้อนทง 2 แบบ ที่พบในภาษาไทยสุโขทัย ส่วนใหญ่มักจะเป็นการซ้อนเพื่อเสียง กล่าวคือ อาจะตัดคำเติมได้ โดยไม่เสียความ แต่นิยมซ้อนเพื่อให้ได้เสียงไพเราะ ไม่ห้วนสั้น เช่น

25 พราย หมายถึง พราว วาวแว

26 กว หมายถึง ผ่องแผ้ว

27 ดอง หมายถึง แน่ แท้ เทียง

28 หลวงหลาย หลวง หมายถึงใหญ่ หลายหมายถึง มาก

ปลุกเสียงฝูงลูกบ้านลูกเมืองนนชอบด้วยธรรมทุกคน (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 4/26)
 เป็น เสียงฝูงลูกบ้านลูกเมืองนนชอบด้วยธรรมทุกคน

พ่อแม่ครูอุปฌาย์มิตรสหายทั้งหลาย (จารึกวัดศรีชุม 1/52)

เป็น พ่อแม่ครูอุปฌาย์มิตรทั้งหลาย
 จงธรรมสรรพพัทธสีมาอุโบสถเสร็จสำเร็จสาธุ (จารึกวัดพระเสด็จ 2/13)

เป็น จงธรรมสรรพพัทธสีมาอุโบสถเสร็จสาธุ

อย่างไรก็ตามแม้จะไม่ปรากฏคำซ้อนที่มีความหมายใหม่ แต่ก็ปรากฏคำซ้อนที่ทำให้ความหมายของคำเดิมหนักแน่นขึ้นเช่น ชับ แล่น ฉกฉัก เคลื่อนเข้า ร่ายกาจ และ เคื่องกลาง เป็นต้น

การซ้อนในภาษาไทยปัจจุบันที่ทำให้เกิดความหมายใหม่นั้น มีจำนวนน้อยเช่นกัน ส่วนมากจะมีความหมายเปลี่ยนแปลงจากเดิมไม่มากนัก คือมีความหมายเน้นหนักบ้าง มีความหมายกว้างออกบ้าง และความหมายแคบเข้าบ้าง ดังกล่าวแล้วข้างต้น

อย่างไรก็ตาม คำซ้อนในภาษาไทยสุโขทัยและในภาษาไทยปัจจุบันมีลักษณะเหมือนกันตรงที่สร้างความไพเราะงดงามให้ภาษา การใช้คำเดี่ยวโดดๆ ในการพูดหรือการเขียน แม้จะได้ความหมายโดยตรงแต่ก็ไม่ทำให้ภาษาไพเราะ โดยเฉพาะการพูดนั้น ถ้ามีคำซ้อนเต็มจะช่วยผ่อนเสียงให้หนักเบา หรือสนยาว ซึ่งทำให้ถ้อยคำมีลีลา

และจังหวะสละสลวย ดังนั้น คำซ้อน 2 พยางค์ จึงเป็นการตกแต่งภาษาที่มีคุณค่า 3 ประการคือ ให้ความหมายใหม่ ให้ความงามด้านรูปคำ และให้ความไพเราะด้านเสียง

คำซ้อน 4 คำ คือ คำขยายคู่ในภาษาไทยสุโขทัย

คำซ้อน 4 คำ หรือคำขยายคู่คือ การนำคำซ้อน คำประสม คำ 2 พยางค์ หรือ คำพยางค์เดียว 2 คำ มาขยายคู่ออกเป็น 4 คำ หรือ 4 พยางค์ หรืออาจเรียกว่า 4 จังหวะก็ได้ เพราะคำขยายคู่ทุกคำมักจะแบ่งจังหวะหนักของการออกเสียงให้ได้ 4 จังหวะ²⁹ คำที่มาขยายมักเป็นคำที่มีความสัมพันธ์กับคำตั้ง คืออาจมีความสัมพันธ์ทางความหมายหรือมีความสัมพันธ์ทางเสียงก็ได้ คำขยายคู่้นนอกจากจะเป็นการสร้างคำใหม่แล้วยังทำให้ภาษามีลีลา และมีเสียงกลมกลืนน่าฟัง

29 กาญจนา นาคสกุล, "แบบการเสริมสร้อยในภาษาไทยและเขมร," *กรองภาษาและวรรณกรรม* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีเมืองการพิมพ์, 2516), หน้า 110.

คำซ้อน 4 คำ หรือคำขยายคู่ในภาษาไทยสุโขทัยพบโครงสร้าง 4 แบบ คือ

แบบที่ 1

คำขยายคู่ที่มีคำประเภทต่าง ๆ ได้แก่ คำซ้อน คำประสม คำพยางค์เดียว 2 คำ หรือคำสองพยางค์ 1 คำ เป็นคำตั้ง 2 จังหวะ

และมีคำขยายมาเติมท้ายอีก 2 จังหวะ เพื่อถ่วงเสียงให้พอดังกัน คำที่ขยายนั้นจะมีความสัมพันธ์กัน เมื่อขยายคู่แล้วความหมายของคำมักอยู่ที่คำตั้ง และคำจังหวะที่ 3 และ 4 จะสัมพันธ์กัน

คำขยายคู่ประเภทนี้มีโครงสร้างต่างกัน ดังนี้

คำซ้อน กับ คำพยางค์เดียว 2 คำ

- (ฐา) ปนาให้มันคงตรงอยู่แล้วจลาจลแต่เรา (จารึกเจดีย์น้อย 1/10)
 - ผัวเมียสังสู³⁰ อยู่ด้วยกันมา (จารึกวัดหินตั้ง 1/5)
 - เมื่อสมเด็จมหารัชมราชาเสวยพิราลัยไค³¹ จากพรากเสีย (จารึกวัดช้างล้อม 1/21)
 - ลูกเจ้าลูกขุนผู้ไคแล้ว ล้มตายหายกว่า³² (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 1/22)
 - ไพรฟ้าลูกเจ้าลูกขุน ผิดผิดแตกแสกว้าง³³ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 1/25)
- ความหมายสำคัญอยู่ที่คำ มันคง สังสู ไคตจาก ล้มตาย และ ผิดแตก

คำประสม กับ คำพยางค์เดียว 2 คำ

- ขุนสามชนเกลื่อนเข้า ไพรฟ้าหน้าใส³⁴ พอกู (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 1/6)
- คนโตขี่ช้างมาหาพาเมืองมาสู³⁵ ช้อยเห็น้อยเพือก³⁵ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 1/28)

30 สังสู สิง หมายถึง อยู่ เข้าอยู่ สู หมายถึง ร่วมกัน ด้วยกัน

31 ไคต หมายถึง ไป

32 กว่า หมายถึง ไป

33 ผิดแตกแสกว้าง ผิดแตก หมายถึง ทะเลาะกัน ผิดใจกัน แสกว้าง (แตก-ว้าง) หมายถึง แยกแยกกัน (จารึกวัดป่ามะม่วงมีใช้ว่า ผิดว้าง ในความหมายเดียวกันนี้ ฉะนั้นคำขยายคู่นี้อาจจะจัดเข้าแบบที่ 3 คือ คำขยายคู่มาตั้งอยู่ที่คำแรกและคำสุดท้ายคือ ผิดแตกแสกว้าง

34 ไพรฟ้าหน้าใส ไพรฟ้า หมายถึง ราษฎร หน้าใสความหมายยังไม่ชัด ขณะนี้ผู้รับงานให้ ความหมายรวมทั้งหมดว่า ราษฎร หน้าใสเป็นเพียงคำขยาย

35 ช้อยเห็น้อยเพือก ช้อยเห็น้อย หมายถึง ช่วยเหลือ เพือ หมายถึง เกอกุล กู หมายถึง เวลา ขน ช่วยให้เห็นสภาพเดิม

- ลูกหลานเหลนอันเป็นพงศา ได้เป็นท้าวเป็นพระยาภยลุน³⁶ ปุ่หลัง
(จารึกวัดเขากบ 1/17)
- ...ให้ลูกขุน³⁷ มุลตวาน³⁸ บรवारไพร่ฟ้าทั้งหลาย
(จารึกกฎหมายลักษณะโจร 1/15)
- มาตราหนึ่งใส่ตลูกขุนมุลนาย ... และผู้ใดอันอยู่ภายนอกบ้าน
(จารึกกฎหมายลักษณะโจร 1/24)

ความหมายสำคัญอยู่ที่คำ ไพร่ฟ้า ช้อยเหนือ ภยลุน ลูกขุน และ ลูกขุน ตามลำดับ

คำซ้อน กับ คำเดียว 2 พยางค์

- เห็นเข้าในมหาพิหาร เอามาต่อคติประกิด³⁹ ถ้วยปูน (จารึกวัดศรีชุม 2/32)
- ถ้อยคำสำเนา⁴⁰ สัตย์ประมุข(ญ)...(มาตราทั้งหลายถึงกล่าวนี้
(จารึกเจดีย์น้อย 1/9)
- หนทางสารุสัทบุรุษทั้งหลาย... (ไป) พบไปเห็นเป็นอันมีคมนตรีอนธการ
(จารึกเจดีย์น้อย 1/23)

ความหมายสำคัญอยู่ที่คำ ต่อคติ ถ้อยคำ และ มีคมนตรี

คำประสม กับ คำประสม

- กุไปตีหนึ่งวังข้าง⁴¹ ได้ กุเอามาแก่พ่อกุ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 1/13)

36 ภยลุน หมายถึง ภายหลัง

37 ลูกขุน หมายถึง เชื้อพระสงฆ์ ลูกเจ้า

38 มุลตวาน มุลหมายถึง เก้า ตัน เดิม ตวาน หรือ ตวน ตรงกับ ภาษามลายูว่า TUVAN แปลว่า นายหรือเจ้า

39 ประกิด หมายถึง ประกอบ

40 สำเนา ยังไม่ทราบความหมายชัดเจน ดร. ประเสริฐ ณ นคร สันนิษฐานว่า อาจจะหมายถึง สำนวน

41 ตีหนึ่งวังข้าง หมายถึง การคล้องช้าง (ความหมายอยู่ที่คำทั้งสอง) แต่มีวิธีคล้องช้างต่างกัน ตีหนึ่ง หมายถึง การคล้องช้างโดยใช้บังवास วังข้างหมายถึง การจับช้างโดยวิธีต้อนช้างเข้าออก

- มีก็้อยมีความเจ็บท้องข้องใจ⁴² มันจะกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบไว้
(จารึกพ่อขุนรามคำแหง 1/33)
- ไพร่ฟ้าข้าไทย⁴³ ี่เรือไปค้าขีมาไปขาย (จารึกนครชุม 2/32)
- บ่ให้เคืองใจไพร่ฟ้าข้าคน⁴⁴ พลทั้งหลาย (จารึกวัดช้างล้อม 1/30)
- เจ้าเมืองไตรตรึง (สักับ) ถ้วยนักปราชญ์ราชกวี (จารึกกฎหมายลักษณะโจร 1/9)

คำพยางค์เดียว 2 คำ กับ คำพยางค์เดียว 2 คำ

- ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนั้นแลไหวดี⁴⁵ พลดีทุก เมืองนเที่ยงเมืองนดี
(จารึกพ่อขุนรามคำแหง 3/8)
 - อาจปราบฝูงข้าเสกมีเมืองกว้างขวางหลาย (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 4/17)
 - เอามาไว้เต็มในมหาพิหารเรียงหลายด่อง⁴⁶ ช่องงาม (จารึกวัดศรีชุม 2/33)
 - ของฝากหมากปลาเผาไหว (จารึกนครชุม 1/6)
 - ...ไพรยาหวายที่ ปลาหากินเย็นเนื้อ... (จารึกเขาสุนทรภู 3/18)
 - ระงับดับโรคโรครทุกข่มขมนคลสวรรคสรพทุกข์สุข (จารึกวัดพระเสด็จ 3/4)
- ความหมายสำคัญอยู่ที่คำ—ไหวดี—หลายด่อง ของฝาก ที่ปลา และ ดับโรค

คำเดียว 2 พยางค์ กับ คำซ้อน

- เอามาประภคชิตชนเป็นตนพระพุทธรูปอันใหญ่ (จารึกวัดศรีชุม 2/33)
- แต่งตง⁴⁷ กุฎีชั้วชแล้วจึงมาตงกระทำหอพระปฏิภนธรรมสังวร
(จารึกวัดช้างล้อม 1/40)
- จุงอย่าให้มีรำคาญกาลเดียด (จารึกวัดช้างล้อม 3/24)

42 เจ็บท้องข้องใจ หมายถึง มีความทุกข์ร้อน (ความหมายอยู่ที่คำทั้งสอง) เจ็บท้อง หมายถึง เจ็บทางร่างกาย ข้องใจหมายถึง เดือดร้อนทางใจ

43-44 ข้าไทย และ ข้าคน หมายถึง ราษฎรของพระมหากษัตริย์ แต่อย่างไรก็ตามความหมายยังไม่ยุติ

45 ไหวดี หมายถึง การบวงสรวงถูกต้องตามพิธี

46 ด่อง หมายถึง แดว

47 ที่ หมายถึง ตี

— จงเทียบ. ราชอาณาจักรนุเคราะห์เฉพาะเอกุศลผลประโยชน์

(จารึกวัดช้างล้อม 3/32)

ความหมายสำคัญอยู่ที่คำ ประกิต กุฎี รัตนาญ และ กุศล

คำประสม กับ คำซ้อน

— ให้สังวรวุทวายตกทั้งกินเมืองนอกชอกแคม⁴⁸ (จารึก จ.ศ. 754-3/5)

— ให้บุญไปแก่พ่อแม่ พี่น้อง พวกพี่น้อง⁴⁹ เผ่าพันธ์ (จารึกวัดช้างล้อม 1/24)

ความหมายสำคัญอยู่ที่คำ เมืองนอก และพวกพี่น้อง

นอกจากนี้ยังมีคำขยายคู่ที่มีโครงสร้างลักษณะอื่น ๆ อีก คือ

— ถัดฝูงอมาตยราชเสนา (จารึกวัดศรีชุม 2/86)

อมาตย์ราชเสนา ประกอบด้วยโครงสร้างของคำ ๆ เดียว 2 พยางค์ กับ คำประสม ความหมายอยู่ที่คำ อมาตย์ แบบที่ 2

คำขยายคู่ที่มีพยางค์ที่ 1 ซ้ำกับพยางค์ที่ 3 และพยางค์ที่ 2 กับพยางค์ที่ 4 มักเป็น

คำซ้อนประเภทที่มีความหมายไปในทำนองเดียวกัน หรือเข้าคู่กันได้ ความหมายสำคัญอยู่ที่คำคู่หน้าก็มี อยู่ที่คำคู่หลังก็มี บางครั้งอยู่ที่คำคู่หน้าและคู่หลังรวมกัน คำขยายคู่ประเภทนี้พบมากในภาษาไทยสุโขทัย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คำที่ 1 และคำที่ 3 เป็นคำนาม

ความหมายอยู่ที่คำทั้งหมด

— กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเขามาแก่พ่อแม่ (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 1/11)

— มีป่าพร้าวป่าดง⁵⁰ มีป่าม่วงป่าขาม (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 2/35)

— มีสีผึ้งสองอันเป็นน้ำอาบหน้ากิน (จารึกวัดเขมา 1/13)

48 เมืองนอกชอกแคม เมืองนอก คือ เมืองชายแดน ชอก หมายถึง ริม ขอบ แคม หมายถึง ริมเรือ

49 พวกพี่น้อง หมายถึง หมูญาติ เพื่อนฝูง

50 ดง ความหมายยังไม่ชัด แต่เดิมแปลว่า ขุนน เป็นคำไทยใหญ่ ต่อมาพบว่า ภาคอีสานมี ต้นหมากกลาง ซึ่งเป็นมะพร้าวชนิดหนึ่ง ผลมีเนื้อหวาน

คำซ้อนประเภทที่พบมากในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง คงจะยกตัวอย่างเพิ่มเติม
 มากสม่หมากหวาน⁵¹ (1/12) หมอนนึ่งหมอนโนน⁵² (2/15)
 บ้านใหญ่บ้านเล็ก⁵³ (2/34) เสียงเลื่อนเสียงขับ⁵⁴ (2/18)

ความหมายอยู่ที่คำคู่หน้า

- ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน⁵⁵ ผิแลผิผกแผกแผกวาง (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 1/25)
- ช่วม้นทวงเป็นบ้านเป็นเมือง ได้เข้าเสือก⁵⁶ ข่าเสื่อ
 (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 1/30)
- ให้รู้ละอายรู้กลัวบาปกลัวผิดต่อผู้เฒ่าผู้แก่ (จารึกวัดศรีชุม 1/52)
- มาตางไม้ได้ก้อนหินก้อนผา (จารึกวัดเชาภ 1/4)
- สมเด็จพระพระยาให้มนตรีกว้าราชผู้ใหญ่ผู้ราม⁵⁷ (จารึกเจดีย์น้อย 1/2)

ความหมายสำคัญอยู่ที่คำ ลูกเจ้า ข่าเสือก ผู้เฒ่า ก้อนหิน และ ผู้ใหญ่

คำที่ 1 และคำที่ 3 เป็นคำกริยา

ความหมายอยู่ที่คำทั้งหมด

- กูไปที่บ้านที่เมื่อ ได้ข้างโค้งวง⁵⁸ ได้บัว⁵⁹ ได้นาง ได้เงิน⁶⁰ ได้ทอง
 (จารึกพ่อขุนรามคำแหง 1/14)
- ดั่งอันรู้บุญรู้คุณท่าน (จารึกวัดศรีชุม 1/51)

51 มากสม่ หมายถึง ผลไม้รสเปรี้ยว มากหวาน หมายถึงผลไม้รสหวาน

52 โนน คือ นอน

53 บ้านใหญ่บ้านเล็ก หมายถึง บ้านขนาดต่าง ๆ กัน มีทั้งหลังเล็กและหลังใหญ่

54 เลื่อน หมายถึง การอ่านหนังสือเอื้อนเสียงเป็นทำนอง ขับหมายถึง ขับลำ ทำนองเสาะ รวมกัน
 หมายถึง เสียงขับทำนองเสาะ

55 ลูกเจ้าและลูกขุน หมายถึง เชื้อพระวงศ์ สมยศุโขทัยเจ้าและขุน หมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน
 เจ้าเมือง

56 ข่าเสือก คือ ข่าเส็ก หมายถึง ข่าศึก สมยศุโขทัยเสี้ยงเออกับเสี้ยงเออใช้แทนกันได้

57 ราม หมายถึง ไม่เล็ก ไม่ใหญ่ ขนาดกำลังดี

58 วง เป็นคำไวพจน์คู่กับ “ข้าง” คำซ้อนนี้ความหมายอยู่ที่คำคู่หน้าคือได้ข้าง

59 บัว หมายถึง ชาย ความหมายยังไม่ยุติ

60 เงิน หมายถึง เงิน

- มาตราหนึ่ง โสคนิผู้ใดจักมีการอันกระทำ (และการอันใดอันหนึ่ง) คีติ
และจะฆ่าว่าฆ่าควาย (จารีกกฎหมายลักษณะโจร 2/40)

ความหมายอยู่ที่คำกู่หน้า

- กูได้หมากส้มหมากหวานอันใดกินหรือยกินดี⁶¹ กูเอามาแก้พอก
(จารีกพ่อขุนรามคำแหง 1/12)
- ได้เข้าเส็กฆ่าเสื่อ หัวฟุงหัวรบก็ตี บ่ฆ่าบ่ตี ย่อมเอามาเลี้ยงมาชุน⁶²
(จารีกวัดป่ามะม่วง 1/21)
- ขโมยอันลักวัวควายข้างม้าสัตว์... อันใดไปจอดไปกราย⁶³ ก็ตี
(จารีกกฎหมายลักษณะโจร 1/41)
- และตนพาไปถวายไปเวน⁶⁴ แก่เจ้าไท (จารีกกฎหมายลักษณะโจร 2/23)

ความหมายสำคัญอยู่ที่คำกู่หน้าคือ กินหรือย มาเลี้ยง ไปจอด และไปถวาย

ความหมายอยู่ที่คำกู่หลัง

- กูไปที่บ้านท⁶⁵ เมือง (จารีกพ่อขุนรามคำแหง 1/14)
- เขียม⁶⁶ อดเนื่ออกใจแก่อันเพ็งเกียด (จารีกวัดป่ามะม่วง 1/30)

ความหมายสำคัญอยู่ที่คำกู่หลังคือ ทเมือง และอดใจ

คำที่ 1 และคำที่ 3 เป็นคำที่มีความหมายทางไวยากรณ์

ความหมายอยู่ที่คำทั้งหมด

- แต่คนอันมีในเมืองไทย ด้วยรู้ด้วยหลวง⁶⁷ ด้วยเกล้าด้วยหาญ⁶⁸ ด้วยแคะ
ด้วยแรง⁶⁹ (จารีกพ่อขุนรามคำแหง 4/14)

61 กินดี หมายถึง กินหรือย

62 ชุน หมายถึง เลียง

63 ไปจอดไปกราย ไปจอด หมายถึง ไปตั้ง ไปกราย หมายถึง ไปหา

64 เวน หมายถึง มอบให้

65 ท หมายถึง ต

66 เขียม หมายถึง มุลเหตุ

67 หลวง หมายถึง ฉลาดหลักแหลม

68 ด้วยเกล้าด้วยหาญ ความหมายสำคัญอยู่ที่คำใดคำหนึ่งก็ได้

69 แคะ หมายถึง ประเปรี้ยว

- ฆให้เถิงที่ฉิบที่หาย⁷⁰ (จารีกวัดป่ามะม่วง 1/23)
- จ้งให้แก่ (ฮารัก) ฆ ทั้งหลายอันมีในน้ำในถ้ำ (จารีก จ.ศ. 754-1/1)

ความหมายอยู่ที่คำคู่หน้า

- มันจักกล่าว เถิง⁷¹ เจ้าเถิงขุนบไร่ (จารีกพ่อขุนรามคำแหง 1/33)
- ลูกเจ้าลูกขุนทั้งสนทั้งหลาย (จารีกพ่อขุนรามคำแหง 2/10)
- แต่เมื่อเพรงเตร่ลาคลาทุกแห่งทุกพาย⁷² (จารีกวัดศรีชุม 1/36)
- ในราชมนเทียรบ่หอนชาตสักวันสักรัน (จารีกนครชุม 1/70)
- ... หลายบน⁷³ หลายท่อนแซว... (จารีกนครชุม 2/18)
- อันหนีฟ่านไปสูบ้านสู้องตน (จารีกกฎหมายลักษณะโจร 1/29)

ความหมายสำคัญอยู่ที่คำคู่หน้าคือ เถิงเจ้า ทั้งสน ทุกแห่ง สักรัน หลายบน และ

สูบ้าน

ความหมายอยู่ที่คำคู่หลัง

- ชักมาด้วยล้อยด้วยเกวียน (จารีกวัดศรีชุม 2/32)
- และจักให้เถิงที่ลมที่ตายจ้งอัน (จารีกวัดป่ามะม่วง 1/26)
- เขียวเห็นอเวจันรกกอบายเวทนาเสวยวิบาก
อย่าได้คาด⁷⁴ ได้พบพระพุทธร (จารีก จ.ศ. 754-1/20)

ความหมายสำคัญอยู่ที่คำคู่หลังคือ ด้วยเกวียน ที่ตาย และ ได้พบ

แบบที่ 3

คำขยายคู่ที่แทรกคำ 2 จังหวะตรงกลาง เพื่อความหมาย ซ้อนเพื่อให้พูดได้จังหวะ
คำตั้งประเภทต่าง ๆ เช่น คำซ้อน คำประสม คล้องจองกัน คำขยายคู่ประเภทความ
เป็นต้น เป็นการซ้อนเพื่อเสียงมากกว่าซ้อน จะอยู่ที่คำหน้าและคำหลังรวมกัน พยางค์

70 ที่ฉิบที่หาย ฉิบหาย หมายถึง สูญหมด เสียหมด

71 เถิง คือ ถึง

72 ทุกพาย หมายถึง ทุกแห่ง

73 บน หมายถึง ตอน ท่อน

74 ได้คาด คาด หมายถึง หมาย คะเน

ที่เติมเข้ามาก็ไม่ทำให้ความหมายเปลี่ยนแปลง และถึงจะตัดความหมายก็ไม่เปลี่ยนแปลง เพียงแต่เติมแล้วฟังรื่นหูขึ้น และดู

เน้นหนักมากกว่าเท่านั้น คำขยายคู่ประเภทนี้พบในศิลาจารึก 3 คำคือ

- มักจำศีลภาวนาอยู่กลางป่ากลางดง หลงอดฉันให้... ลุกหมากรากไม้ มีวัคปริบัต (จารึกวัดศรีชุม 1/46)
- บมียืนเชิงเหิงเหิงนาน⁷⁵ เลย (จารึกนครชุม 2/74)
- ฝผู้โอบซ้อ จุงฝผู้งัน หักก้าน้าวคอ⁷⁶ อย่าเป็นพระยา (จารึก จ.ศ. 754-1/18)

ความหมายสำคัญอยู่ที่คำ ลุกไม้ ยืนนาน และ หักคอ

แบบที่ 4

คำขยายคู่ที่ประกอบด้วยคำพยางค์เดียว ซึ่งมีความหมายคล้ายคลึงกัน เป็นไปในทำนองเดียวกันทั้ง 4 คำ คำทั้ง 4 นี้จะปรากฏ

ด้วยกันเสมอ ความหมายจะอยู่ที่คำทั้ง 4 คำในตำแหน่งที่ 2 และที่ 3 มักจะสัมพันธ์กัน คำขยายคู่ประเภทนี้พบในศิลาจารึก 2 คำคือ

- สงฆ์ทั้งหลายมา... ดอกไม้ได้เทียน... (จารึกวัดป่ามะม่วง 2/29)
- ขโมยอันลักวัวควายข้างม้า สัตว์... อันใด (จารึกกฎหมายลักษณะโจร 1/41)

คำขยายคู่ในภาษาไทยสุโขทัยพบ 4 แบบ ดังกล่าวข้างต้น แต่ไม่ปรากฏคำขยายคู่ประเภทที่ทั้งคำขยายเป็นคำซ้อน และคำซ้อนในคำตั้งและคำขยายสลับตำแหน่งกัน คู่แรกแยกเป็น ตำแหน่งที่ 1 กับตำแหน่งที่ 3 คู่ที่สองแยกเป็นตำแหน่งที่ 2 กับตำแหน่งที่ 4 เช่น

ปากร้ายใจดี ล้มหมอนนอนเสื่อ คำขยายคู่แบบที่ 3 คือ คำขยายคู่ที่มีพยางค์ที่ 1 ซ้ำกับพยางค์ที่ 3 และพยางค์ที่ 2 กับพยางค์ 4 มักเป็นคำซ้อนประเภทที่มีความหมายไปในทำนองเดียวกันนั้น พบในภาษาไทยสุโขทัยเป็นจำนวนมาก เช่นเดียวกับในภาษาไทยปัจจุบัน เพราะเป็นคำขยายคู่ที่มีวิธีการสร้างอิสระ สามารถนำคำประเภทใดก็ได้มาขยายคู่คำตั้ง คำขยายคู่ประเภท

ปากหวานกันเปรี้ยว หนักนคเบาหน้อย
 เหนือไหลไคลย้อย หน้าใหญ่ใจโต

75 ยืนเชิงเหิงนาน เิง คือ ยืน หมายถึง ยืน เหิง หมายถึง นาน
 76 หักก้าน้าวคอ ก้าว หมายถึง งัด น้าว หมายถึง เหนี่ยว โนม

ศัพท์พบในภาษาปัจจุบัน เช่น

กลางเกากกลางใหม่	น่ารักน่าใคร่
๕๕ ๕๕ ทงคอตงรณ	จิบปากจิบคอ
น้ำหูน้าตา	ห้องน้ำห้องท่า
อาบน้าอาบท่า	กินข้าวกินปลา
ห้องไรห้องนา	เป็นกอบเป็นกำ
กล้าได้กล้าเสีย	เป็นเรื่องเป็นราว
อดหลับอดนอน	ที่เล่นที่จริง

ในภาษาไทยสุโขทัยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างคำขยายคู่ขึ้น เพื่อความไพเราะเป็นสำคัญ คำขยายคู่ในภาษาไทยสุโขทัยไม่ได้สร้างคำใหม่ที่มีความหมายใหม่ แต่สร้างคำใหม่ที่ให้ความหมายชัดเจนและหนักแน่นขึ้น คำขยายคู่สร้างขึ้นมาเพื่อความสะดวกในการพูด จะเห็นว่า ถ้าตัดคำขยายออก ความหมายจะไม่เปลี่ยนแปลง แต่ไม่ไพเราะและสละสลวยเท่าเดิม เช่น

- ช่วยมันตวงเป็นบ้านเป็นเมือง ได้เข้าเสือกเข้าเสือ หัวฟุ้งหัวรบกิติ บ่ฆ่าบ่ตี
- เป็น ช่วยมันตวงเป็นเมือง ได้เข้าเสือก หัวฟุ้งกิติ บ่ฆ่า
- ผิผู้โอบซ้อจุงผิผู้นหักก้านวาคอย่าเป็นพระยา
- เป็น ผิผู้โอบซ้อจุงผิผู้นหักคอย่าเป็นพระยา
- ให้ฝูงท่วยลุกเจ้าลุกขุนฝูงท่วยถ้อบ้านถ้อเมือง
- เป็น ให้ฝูง ลุกเจ้า ฝูงลุกเมือง

คำซ้อนในภาษาไทยสุโขทัยที่ยังปรากฏใช้ในภาษาร่วมสมัย

ตั้งกล่าวมาแล้วจะเห็นว่า ในสมัยสุโขทัยมีคำซ้อนแทรกในภาษามากมาย แม้จะเป็นภาษารุ่นแรกที่ยังไม่มีวิวัฒนาการมากนัก แต่ก็ยังสามารถสร้างคำได้ไพเราะงดงาม โดยเฉพาะความสามารถในการประพันธ์คำซ้อน

ถ้าพิจารณาคำซ้อนข้างต้นจะเห็นว่า มีคำซ้อนจำนวนมาก ที่ยังคงใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน บางคำก็คงรูปคงเดิม บางคำก็เปลี่ยนแปลงรูปคำบ้างบางส่วน ดังนี้

คำซ้อน 2 คำ

รูปคำคงเดิม ความหมายคงเดิม

คำนาม	คุณประโยชน์	ปรับทุกข์ศัตรู	หนทาง
	มิตรสหาย	ยาหยูก	ข้างสาร

	ข้าวของ ไร่นา	รูปโฉม	ครูอาจารย์
คำกริยา	สูญหาย จับกุม	ฟัง ^{ขึ้น} ฆ่า ^{ฟัน}	
คำกริยาอรรถมย่อ	กว้างขวาง ใหญ่โต	ร้ายกาจ หมั่นหมอง	สุขสำราญ
คำกริยาวิเศษณ์	มากมาย	หนักหนา	

รูปคำเปลี่ยนแปลงบางส่วนแต่ความหมายคงเดิม

คำนาม	อัยยาวเรือน	ปัจจุบันใช้	บ้านเรือน (เหี่ยวเรือนยังคงมีใช้ แต่ส่วนมากใช้ในความหมายว่ามี ครอบครัวหรือแต่งงาน)
	ถนนทลา	ปัจจุบันใช้	ถนนหนทาง
	ถิ่นถาน	ปัจจุบันใช้	ถิ่นฐาน
	เนื้อใจ	ปัจจุบันใช้	จิตใจ
	ยาหยูก	ปัจจุบันใช้	หยูกยา ที่ยังคงใช้ยาหยูกก็มี
	สกุลพรรณ	ปัจจุบันใช้	สกุลสุนัข
คำกริยา	ฉกฉัก	ปัจจุบันใช้	ฉกชิง
	ปลุกเลี้ยง	ปัจจุบันใช้	ปลุกฝัง เลี้ยงดู
	ขับไล่	ปัจจุบันใช้	ขับไล่อ
	ไถลจาก	ปัจจุบันใช้	ห่างไกล
	เคลื่อนเข้า	ปัจจุบันใช้	เคลื่อนเข้า
	ผนวชบวช	ปัจจุบันใช้	บวชเรียน
	พ่ายหนี	ปัจจุบันใช้	พ่ายแพ้

	ไต้หวัน ผิคว้าง	ปัจจุบันใช้ ปัจจุบันใช้	กราบไหว้ ผิคนแผก ผิคนแปลก
คำกริยากรรมย่อ	แก้หัวหาญ	ปัจจุบันใช้	กล้าหาญ
คำบุพบท	เครื่องกลาง	ปัจจุบันใช้	ครึ่งกลาง กึ่งกลาง
คำกริยาวิเศษณ์	ถ่องถ้วน	ปัจจุบันใช้	ถี่ถ้วน
คำเชื่อม	เมื่อชั่ว	ปัจจุบันใช้	เมื่อครัง

รูปคำที่ไม่ปรากฏใช้ในภาษาปัจจุบัน

ท้าวพระยา	คำทั้งสองนี้ปัจจุบันมักใช้เป็นบรรดาศักดิ์ของขุนนาง ไม่ได้หมายถึงพระมหากษัตริย์อย่างในสุโขทัย
แสงแกล้ง	คำทั้งสองมีความหมายตรงกันข้ามกับสมัยก่อนคือ ทั้งคำ แสงและแกล้ง ปัจจุบันหมายถึงความจงใจที่ไม่จริงใจ
ลุนหลัง	คำชื่อนี้มีใช้ในภาษาถิ่น ปัจจุบันใช้ ภายหลัง เป็นคำประสม
ฝูงท่วย	ปัจจุบันคำชื่อนี้ไม่มีใช้ในภาษาไทยภาคกลาง ยังคงมีใช้ในภาษาถิ่น
ชนอบขอบ	ปัจจุบันใช้เฉพาะคำเดียวคือ ขอบ
ภาวงาม และ พรายงาม	ปัจจุบันไม่ใช้คำชื่อนทั้งสอง มักใช้ว่า งดงาม

คำชื่อน 4 คำ

แบบที่ 1

รูปคำเปลี่ยนแปลงบางส่วน แต่ความหมายคงเดิม

ล้มตายหายกว่า	ปัจจุบันใช้	ล้มหายตายไป	ล้มหายตายจาก
ลูกขุนมูลทวาน	ปัจจุบันใช้	เจ้าขุนมูลนาย	

ลูกขุนมุลนาย	ปัจจุบันใช้	เจ้าขุนมุลนาย
ช่วยเหนือเฟือกู	ปัจจุบันใช้	ช่วยเหลือเจือจัน ช่วยเหลือเจือจุน
พวกพ้องเผ่าพันธ์ุ	ปัจจุบันใช้	เผ่าพงศ์วงศ์
มีคมนทอนธการ	ปัจจุบันใช้	มีคมนอนธการ
ถ้อยคำสำเนา	ปัจจุบันใช้	ถ้อยคำสำนวน
เจ็บท้องข้องใจ	ปัจจุบันใช้	เจ็บคเนื้อร้อนใจ
กุศลผลประโยชน์	ปัจจุบันใช้	กุศลผลบุญ
ในหล้าฟ้าไส	ปัจจุบันใช้	ใต้หล้าฟ้าเขียว

รูปคำคงเดิม ความหมายคงเดิม

สิ่งสู้อยู่ควัย นักปราชญ์ราชกวี่ อมาตย์ราชเสนา
คำขยายคู่ 2 คำหลังมักใช้ในคำประพันธ์

รูปคำที่ไม่ปรากฏใช้ในภาษาปัจจุบัน

ภายหลัง	ไหว้ดีพิลฎุก	หนีญญ่ายพายจเจئن
หลายด่องข้องงาม	ท่ปลาหากิน	เมืองนอกชอกแเกม
เมืองกว้างข้างหลาย	ของฝากหมากปลา	ประกิดชิตชน
ท่อดิตประกิด	กุฎชีบวช	รำคาญศาลเคียด

ทั้งนี้เป็นเพราะคำบางคำไม่มีใช้ในภาษาถิ่นกลางแล้ว เช่น ลุน ญญ่าย และจเจئن เป็นต้น แต่จะยังคงใช้อยู่ในภาษาถิ่นต่าง ๆ

แบบที่ 2

คำขยายคู่แบบนี้มีวิธีการอิสระ จึงมีใช้ในภาษาไทยสุโขทัยและในภาษาไทยปัจจุบันมากที่สุด คำขยายคู่ชนิดนี้ยังคงมีใช้ในภาษาไทยสุโขทัยที่ยังคงใช้มาถึงปัจจุบัน เช่น รัญญูรัญญู สักวันสักคืน และ ฆ่าว่วฆ่าควาย เป็นต้น

แบบที่ 3

ในศิลาจารึกสุโขทัยปรากฏมี 3 คำ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงรูปคำดังนี้

ลูกหมากรากไม้	ปัจจุบันใช้	ผลหมากรากไม้
ยื่นเยิงเหิงนาน	ปัจจุบันไม่มีรูปนี้ใช้	แต่มีรูปคำซ้อน 2 พยางค์คือ ยื่นนาน
หักก้าน้าวคอก	ปัจจุบันไม่มีรูปนี้ใช้	มักใช้เพียงคำว่า "หักคอก" เท่านั้น

แบบที่ 4

ในศิลาจารึกสุโขทัยปรากฏมี 2 คำ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงรูปคำดังนี้

คอกไม้ไต้เทียน	ปัจจุบันใช้	คอกไม้รูปเทียน
วักควายข้างม้า	ปัจจุบันใช้	ข้างม้าวักควาย

การสร้างคำซ้อนในภาษาสุโขทัย ส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นการสร้างคำใหม่ที่มีความหมายใหม่ แต่เป็นการสร้างคำใหม่เพื่อกำหนดความหมายเดิมให้เด่นชัด และเป็นการสร้างคำเพื่อความกลมกลืนของเสียงเป็นสำคัญ คำซ้อนไม่ได้ทำให้ภาษาฟุ่มเฟือย แต่คำซ้อน

ทำให้ภาษามีลีลา และจังหวะน่าอ่าน น่าฟัง คำซ้อน นอกจากจะสร้างความงามให้กับภาษาแล้ว ยังสร้างอารมณ์ให้กับผู้ใช้ภาษาด้วย คำซ้อนจึงเป็นวิธีการสร้างคำที่น่าภาคภูมิใจของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

รวมบทความประวัติศาสตร์ วารสารวิชาการของสมาคมประวัติศาสตร์ ออกรายปีละ 2 ฉบับ

อ่าน
"โลกหนังสือ"
เหมือนได้อ่านหนังสือทั้งโลก
โลกหนังสือ นิตยสารรายเดือน

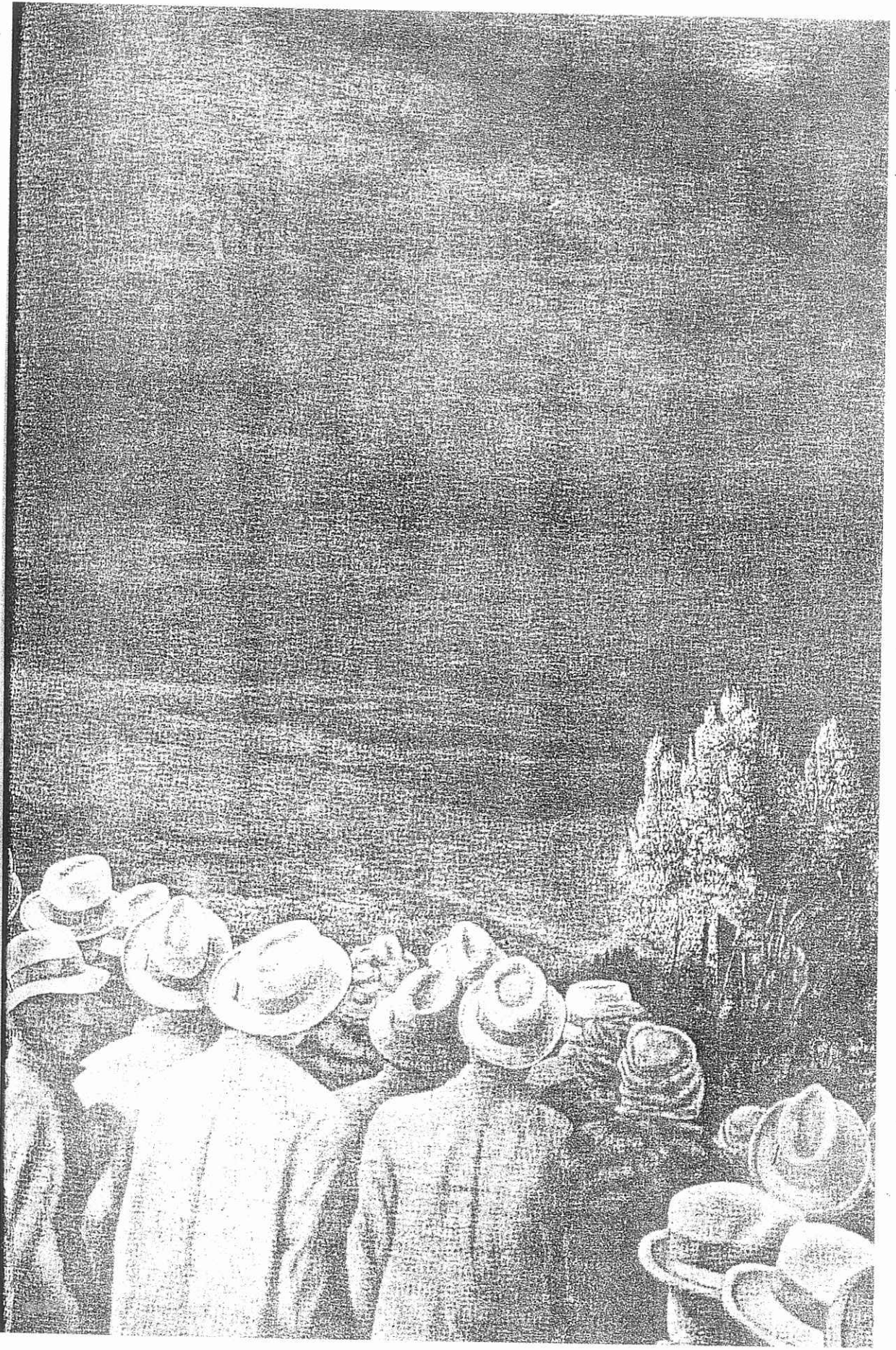
หนังสืออ้างอิงเพิ่มเติม

- ชวนพิศ อริรัตน์. "การใช้คำและสำนวนในสมัยสุโขทัย." วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2518. (อัครสำเนา)
- นายกรัฐมนตรื, สำนัก. *ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1.* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนัก
ทำเนียบนายกรัฐมนตรื, 2521.
- นายกรัฐมนตรื, สำนัก. *ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3.* พระนคร : โรงพิมพ์สำนัก
ทำเนียบนายกรัฐมนตรื, 2508.
- นายกรัฐมนตรื, สำนัก. *ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4.* พระนคร : โรงพิมพ์สำนัก
ทำเนียบนายกรัฐมนตรื, 2515.
- พ. นววรรณ. *การใช้ภาษา.* พระนคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2513.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2525. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษร
เจริญทัศน์, 2525.
- พิฑูร มลิวัดย์. *มรดกพ่อขุนรามคำแหงวรรณกรรมเรื่องแรกของไทย.* กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2523.
- มหาวิทยาลัย, สมเด็จพระ. *พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง (ฉบับปดิฐาน)*
นครหลวง : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2515.
- เมธ รัตนประสิทธิ์. *พจนานุกรมไทยยวน-ไทย-อังกฤษ.* 2508.
- รัชฎาพรรณ เศรษฐวิวัฒน์. "คำซ้อนในภาษาไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
แผนกวิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.
(อัครสำเนา)
- วิจิตรนั ภาณุพงศ์. *โครงสร้างของภาษาไทย. ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์*
มหาวิทยาลัยรามคำแหง (อัครสำเนา)
- ศิลปากร, กรม. *ศิลาจารึกหลักที่ 1 ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง.* กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์การเวก, 2520.
- อนุমানราชธน, พระยา. *นิรุกติศาสตร์. ภาค 2.* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศูนย์กลาง
ทหารราบ, 2514.

ด้วยความสนับสนุน

ของ

สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย

“ความคาดหวัง”
ริชาร์ด. เอิลเชอ

วรรณกรรม
